

Проблема формування толерантних міжособистісних стосунків у молодіжному середовищі

Оксана СТОЛЯРЕНКО,

викладач кафедри іноземних мов Вінницького національного технічного університету

Якість людського життя, надія на щастя та успіх у будь-якому виді діяльності пов'язані насамперед з умінням будувати взаємодію і здатністю ефективно спілкуватися з іншими людьми. Проблема міжособистісних стосунків у сучасних умовах є однією з найгостріших, тому що торкається взаємодії представників різних поколінь, етносів, культур, суспільств і держав. Від характеру їхньої побудови залежать здатність кожного індивіда усвідомлювати себе як суб'єкта активної діяльності, використання можливості збереження миру, життя на Землі, розв'язання економічних проблем, реалізація завдань гуманізації суспільства, можливості цілеспрямованого і коректного застосування нових технологій, інформаційного простору, що є визначальною ознакою нашого часу. Саме у процесі формування стосунків виникають структури соціальних, економічних, культурних зв'язків – як у межах конкретного соціуму, так і між суспільствами окремих культур.

Незаперечним є той факт, що в житті сучасної молоді потреба у спілкуванні і міжособистісній взаємодії має першорядне значення. Кожна молода людина повинна навчитися логічно і конструктивно спілкуватися з іншими, аби отримувати у відповідь інформацію; користуватися комунікативними каналами для того, щоб досягати високих результатів діяльності. Аналіз суспільних і міжособистісних взаємозв'язків дає змогу розставити правильні акценти щодо значення і ролі спілкування у складній системі взаємодії молодої людини із зовнішнім світом. Ці знання в подальшому забезпечуватимуть молодим фахівцям у будь-якій галузі глибоке проникнення у вир соціальних відносин, а отже, допоможуть керувати людською поведінкою,

застосовувати владу, врегульовувати конфлікти, здійснювати реформи.

Результати багатьох досліджень свідчать, що у спілкуванні один з одним сучасним молодим людям бракує справедливих, рівноправних, заснованих на повазі до інших стосунків. Молодь, на жаль, досить часто має негативний досвід міжособистісних відносин. З огляду на ускладнення всіх форм комунікації в сучасному суспільстві, появу великої кількості нової інформації та різноманітність її джерел і носіїв зростає необхідність розвитку комунікативної культури молодих людей і виховання толерантності в міжособистісних стосунках, а також створення для цього відповідних педагогічних умов.

Сьогодні однією з головних якостей людини є толерантність – готовність прийняти інших такими, якими вони є, повага і визнання рівності кожного індивіда, відмова від домінування і насильства, визнання багатомірності і різноманітності людської культури, норм, вірувань, відмова від зведення різних поглядів до однієї думки, а також готовність і здатність людини мирно і злагоджено жити, функціонувати і взаємодіяти в різноманітному світі. Розвиток толерантності перетворюється для вітчизняної освіти на стратегічно значущу мету.

Ця проблема останнім часом набула надзвичайної актуальності як у психології, так і в педагогіці. Зокрема, Б.Гершунський зазначає, що виховання толерантності в міжособистісних стосунках є найважливішим стратегічним завданням, яке постає перед освітою у XXI столітті [6]. Толерантність була проголошена основним поняттям людських взаємовідносин у Декларації принципів толерантності, прийнятій ООН у Парижі в 1995 році. У документі стверджується, що толерантність – це повага, прийняття і правильне розуміння всієї різноманітності культур, форм самовираження і людської індивідуальності. Толерантності сприяють знання, відкритість, спілкування і свобода думки, совісті, переконань. Це єдність у різноманітності, це не лише моральний обов'язок, а й політична і правова потреба. Толерантність забезпечує можливість досягнення миру і веде від культури війни

до культури миру. Толерантність – це не поступка, поблажливість чи прикидання, а насамперед активне ставлення до дійсності, яке формується на засадах визнання універсальних прав і свобод людини [8]. Необхідно зауважити, що в декларації толерантність має не лише соціально активний, діяльнісний характер, а й розглядається як одна з умов успішної соціалізації (інтеграції в систему суспільних відносин) людини, сутність якої полягає в умінні жити в гармонії з собою і з іншими людьми. Під гармонією стосунків розуміють насамперед повагу суб'єктів один до одного. Толерантність є однією з необхідних умов спілкування і взаємодії як на індивідуальному, так і на суспільному рівнях.

Повне визначення, що розкриває головну сутність і позитивний зміст толерантності, знаходимо у «Філософській енциклопедії»: «Толерантність – терпимість до поглядів, традицій та звичаїв інших. Вона є необхідною щодо особливостей різних народів, націй, релігій. Толерантність є ознакою впевненості у собі й усвідомлення надійності власних переконань, ознакою відкритої для всіх ідейної течії, що не боїться порівняння з іншими поглядами й не уникає моральної конкуренції» [17]. А в «Новій філософській енциклопедії» толерантність визначається як якість, що характеризує ставлення до іншої людини як до рівної собі особистості і виявляється у свідомому пригніченні почуття неприйняття, зумовленого усім тим, що відрізняє іншу людину (зовнішність, манера розмовляти, смаки й уподобання, спосіб життя, переконання) [11]. Толерантність передбачає налаштування на розуміння і діалог з іншою людиною, визнання і повагу її права на відмінність. Відомий російський науковець, основоположник педагогіки толерантності В.Тишков визначив філософську, природну сутність цього феномену. Він, зокрема, стверджує, що толерантність є особистісною або соціальною характеристикою, яка припускає усвідомлення того, що світ і соціальне середовище багатовимірні, а отже, і погляди на нього різні, вони не можуть і не повинні зводитися до одноманітності та використовуватися на чийсь користь [15, с. 256–274].

Л.Романенко, зазначаючи, що це явище зародилося ще в античні часи, характеризує його як визнання й повагу до прав і свобод людини, які, незважаючи на всі розбіжності, мають бути однаковими для всіх [13, с. 23–27]. Л.Дробижева вбачає у толерантності готовність прийняти інших такими, якими вони є, і взаємодіяти з ними на засадах взаєморозуміння і згоди [9, с. 112–134]. Мальтійський дослідник Кеннет Уейн наголошує, що толерантність – це не лише повага до переконань і дій інших людей, а й визнання саме тих особливостей, які відрізняють від наших. Під «іншими» вчений розуміє окремих індивідумів й особистостей як представників етнічних груп, до яких вони належать [16, с. 14–28]. Р.Валітова вважає толерантність моральною чеснотою, що характеризує ставлення людини до іншої як вільної, рівноцінної, гідної особистості, сутність

якої полягає в добровільному й свідомому пригніченні почуття неприйняття, викликане її певними особливостями (зовнішніми (расовими, національними) і внутрішніми (релігією, що сповідується, традиціями, моральними переконаннями)), налаштуванні на діалог і розуміння іншої людини, відмові від переваг однієї особи над іншою, визнанні й повазі її права на відмінність [4, с. 58–60].

Отже, в кожному із запропонованих визначень відображено головну сутність толерантності: поважати права інших бути такими, якими вони є; не допускати заподіяння їм шкоди, прийняття всього людського роду як єдиного й взаємозалежного.

Можна навести ще безліч інших визначень толерантності, у яких прямо чи опосередковано розглянуто ті чи інші її аспекти. Її можна визначити як: 1) соціальну цінність; 2) норму соціального життя; 3) принцип людських стосунків і поведінки; 4) особистісну якість.

Результати багатьох психолого-педагогічних досліджень, а також аналіз змісту і деяких аспектів толерантності дають змогу зробити висновок, що базовим, емпіричним рівнем для формування загальної толерантності особистості є міжособистісна толерантність. Припускають, що, будучи концептом міжособистісної комунікації, толерантність визначає комунікативну поведінку людини.

Міжособистісна толерантність найбільше піддається емпіричному аналізу. Яскравіше виявляється прагматичний мотив у її формуванні, а отже, вона певною мірою піддається цілеспрямованому формуванню в процесі навчання, виховання, професійної підготовки і перепідготовки. Саме в цьому виді толерантності найбільш яскраво виявляються основні аспекти проблеми толерантності – щодо її вивчення і розвитку.

Набуття навичок конструктивного вирішення конфліктів ненасильницькими методами і формування толерантної свідомості впевнено входять до змісту освіти. У Декларації принципів толерантності наголошується, що найбільш ефективним засобом попередження нетерпимості є виховання. Саме формування толерантності визначається як одне з провідних освітніх завдань XXI століття й необхідна умова ефективною професійної підготовки майбутнього висококваліфікованого фахівця. Декларація надає пріоритет у розвитку ідей толерантності саме системі освіти. Виховання толерантності, як зазначається в цьому документі, необхідно здійснювати в контексті формування моральної свідомості особистості [8]. Після його ухвалення процес теоретичного обґрунтування цих питань і їх застосування в освітній практиці став інтенсивнішим.

У теорії і практиці загальної педагогіки ідеї толерантності втілюються в педагогіці співробітництва, підтримки, діалогічній концепції, педагогіці успіху тощо. Є різні підходи до розуміння предмета педагогіки толерантності. Її тлумачать як:

– принцип, що об'єднує багатьох прогресивних педагогів, які виступають за дотримання прав

людини в освітніх закладах, за вирішення суперечностей і конфліктів в освіті ненасильницькими методами, за відкидання і заперечення різних форм агресії в освітній галузі;

– самостійний напрям педагогічної думки, що характеризується такими принципами: по-перше, визначення методичної бази терпимості й толерантності, тобто розкриття сутності понять «терпимість» і «толерантність» як гуманістичних цінностей; по-друге, визначення психолого-педагогічних умов формування і розвитку терпимості й толерантності, а також принципів терпимості і толерантної взаємодії.

Отже, метою педагогіки толерантності є виховання підростаючого покоління на ненасильницьких засадах в дусі терпимості, миролюбності, співробітництва, поваги до прав і свобод інших людей. Важливими її завданнями є заперечення насильницьких методів вирішення внутрішньоособистісних, міжособистісних, міжетнічних та інших конфліктів; розвиток умінь залагоджувати конфлікти за допомогою сформованої здатності до терпіння (витримки, самовладання, самоконтролю) і прийняття (розуміння, емпатії, асертивності) під час взаємодії з іншими людьми; організація роботи з підготовки і перепідготовки керівників закладів освіти, педагогів, а також усіх тих, хто причетний до освіти, з метою розвитку в них професійно необхідних спеціальних умінь, навичок і особистісних якостей для виховання в дітей толерантної поведінки.

Психологічний зміст феномену толерантності, а також відповідні умови і механізми його розвитку є вкрай важливими ланками, без розуміння яких важко очікувати створення адекватних і ефективних педагогічних стратегій.

Щодо особистості розрізняють кілька видів толерантності. *Фізична (натуральна)*, що передбачає наявність у дитини від народження таких якостей, як допитливість і довіра. Вони не визначають якостей її «Я», оскільки в процесі становлення особистості, тобто її персоналізації, ще не відбувся поділ її життєвого досвіду на індивідуальний і соціальний, а також становлення відокремленої і самостійної поведінки, внутрішніх переживань. Завдяки природній толерантності дитина приймає і любить своїх батьків у будь-якому разі, навіть за умов жорстокого поводження з нею. В останньому випадку це, з одного боку, є механізмом психологічного захисту, що дає змогу їй зберігати доброзичливі стосунки з родиною, а з іншого – неминуче невротизує особистість, що формується, знижує здатність прийняття себе, свого життєвого досвіду, почуттів і переживань. *Моральна толерантність*, на відміну від природної, є набутою і може розглядатися у двох аспектах: зовнішньому та внутрішньому.

Зовнішній аспект означає такий тип моральної терпимості, який асоціюється з особистістю, тобто зовнішнім «Я» людини. Так чи інакше моральна толерантність притаманна більшості дорослих людей і виявляється в здатності стримувати свої емоції і негативне ставлення, використовуючи

механізми психологічного захисту. Виникає певна вимушеність, тому що людина не виявляє нетерпимість, яку має, а залишає її всередині. Ситуаційною моделлю сутності такого ставлення є варіанти на кшталт «Обставини так складаються, що мені доводиться вас терпіти, але...». Така схема людської поведінки, на жаль, лежить в основі більшості сучасних реалій масової культури і виховання. Джерелом будь-яких соціальних конфліктів також є квазітолерантність, що виявляють конфліктуючі сторони щодо ціннісних установок іншої людини.

Внутрішній аспект моральної толерантності, на відміну від зовнішнього, мовою фахівців передбачає прийняття і довіру, які асоціюються із справжньою сутністю або «внутрішнім Я» людини. Вона передбачає як істинну, щирі повагу до цінностей і переконань, що є значущими для іншої людини, так і усвідомлення та прийняття власного внутрішнього світу, власних цінностей, цілей, бажань, переживань і почуттів. Внутрішня моральна толерантність допомагає людині не боятися і витримувати напругу та конфлікти, переживати складні життєві періоди.

Отже, за спрямованістю така толерантність може виявлятися щодо інших (тобто це сформоване переконання, яке дає змогу особистості допускати наявність у інших людей власної позиції, здатність розглядати конфліктну ситуацію з різних поглядів, урахувувати різні аргументи) і мати значення внутрішньої стійкості особистості – здатності зберігати душевну рівновагу в конфліктній ситуації, приймати рішення й діяти в цих умовах.

Для будь-якого, зокрема психолого-педагогічного, аналізу толерантності важливо не лише вивести її загальну дефініцію і визначити основні типи, а й виділити конкретні рівні її прояву щодо «далекого», «іншого» та його носіїв. Крім реальних змістових меж, толерантність має і якісні характеристики, діапазон яких досить широкий: від повного прийняття, згоди, дружнього ставлення до того чи іншого об'єкта – аж до цілковитої байдужості, прихованого або явного неприйняття людей, їхніх поглядів та інтересів, неприпустимості думки про можливу рівність будь-якої іншої людини з собою, нетерпимості, конфлікту або навіть агресії.

У більшості досліджень рівні прояву толерантності визначають так:

- 1) активний осуд, необхідність застосування щодо «іншого» репресивних заходів;
- 2) осуд, необхідність непримиренної ідейної боротьби, викриття суспільної заборони «далекого», але не вдаючись до застосування репресивних заходів;
- 3) байдуже ставлення до «далекого», «іншого»;
- 4) неприйняття «далекого», але прояв поваги до нього;
- 5) активна повага «чужого», «іншого», боротьба за дотримання всіх його прав, визнання його гідності в суспільстві.

Перші два рівні характеризують особистість (суспільство) з негативними світоглядними і

морально-психологічними установками на терпимість; третій – з незрілими установками; четвертий і п'ятий – властиві особистості з різним ступенем розвитку толерантності.

Можна сформулювати інші універсальні рівні толерантності, але в будь-якому разі для певного дослідження або аналізу дуже важливо мати чітке уявлення про те, коли толерантність необхідно характеризувати як низьку, коли – середню, а коли – високу. До того ж не можна однозначно стверджувати, що більш високий рівень толерантності є кращим. Надмірний, неадекватний обставинам рівень толерантності може призвести до послаблення опору і збільшення вразливості людини, зниження її диференційованої чутливості і навіть більше того – до виникнення загрози для індивідуальності тощо. Межі толерантності мають не лише внутрішній, а й зовнішній бік. Тому важливо наголосити, що толерантність – це ставлення до того, що реально відбувається як у мікросередовищі людини, так і у її макросередовищі.

Для визначення рівнів толерантності фахівці розробили відповідні психологічні портрети, використовуючи певну сукупність критеріїв. Для успішного формування толерантних установок необхідно знати, в чому полягають основні відмінності між толерантною та інтолерантною особистостями, тобто позитивне розуміння толерантності досягається завдяки з'ясуванню сутності її протилежності – інтолерантності або нетерпимості, яка ґрунтується на переконанні, що власна система поглядів, спосіб життя чи група, до якої ти належиш, мають більше значення порівняно з іншими. Отже, неприйняття, нерозуміння людини через те, що вона має інший зовнішній вигляд, думає інакше чи веде інший спосіб життя, називається інтолерантністю. Нетерпимість досить консервативна за своїм характером. Суб'єкти інтолерантності прагнуть заперечити все, що не відповідає певному формату чи стандартам. Толерантність – активна. Вона не означає відмову від власних поглядів і переконань, а свідчить про відкритість учасників діалогу, їхню «взаємопроникливість».

Ефективність поведінки толерантної особистості в будь-якій, зокрема конфліктній, ситуації значно вища, ніж інтолерантної. Нижче подано характеристики толерантної людини (Т) й інтолерантної (І):

1. Знання себе

Т: адекватно оцінює себе та інших людей, здатна об'єктивно ставитися до себе.

І: знаходить у собі здебільшого тільки переваги, а в іншій людині – недоліки, щодо інших займає звинувачувальну позицію.

2. Захищеність

Т: впевнена в собі, не сумнівається, що впорається з будь-яким завданням.

І: побоюється свого соціального оточення і самої себе, в усьому вбачає загрозу.

3. Відповідальність

Т: не перекладає відповідальність на інших, сама відповідає за свої вчинки.

І: переконана, що події, які відбуваються, від неї не залежать, а отже, знімає з себе будь-яку відповідальність. Безпідставно підозрює всіх у заподіянні їй шкоди.

4. Потреба у визнанні

Т: прагне до праці, творчості, самореалізації, самоствердження.

І: схильна відсувати себе на задній план (нехай хтось інший, тільки не я).

5. Почуття гумору

Т: жваво реагує на жарти, здатна посміятися над собою.

І: апатично або похмуро сприймає гумор. Роздратовано реагує навіть на невинні жарти на свою адресу.

6. Авторитаризм

Т: віддає перевагу демократичним засадам міжособистісної взаємодії.

І: віддає перевагу авторитарному стилю спілкування.

Зміст діяльності педагога, який працює у напрямі формування толерантних міжособистісних стосунків, полягає у вирішенні таких завдань, як сприяння підвищенню комунікативної компетентності молодих людей, формування готовності та вміння вступати в діалог, разом з іншими шукати істину і повідомляти про результати роботи у формі, зрозумілій кожному, хто відчуває в ній потребу. Толерантність є основою педагогічного спілкування вчителя й учнів та міжособистісних стосунків молодих людей, сутність яких зводиться до таких принципів навчання і виховання, які створюють оптимальні умови для розвитку загальної культури, почуття гідності, здатності виявляти себе, зниження страху щодо неправильної відповіді тощо.

Отже, головним завданням педагогів є спрямування діяльності тих, хто навчається, регулювання їхніх міжособистісних стосунків. Спілкування має велике значення лише в тому разі, коли виникає потреба у взаємному обміні думками, ідеями, воно сприяє прояву уваги та співчуття до інших людей. Успішне вирішення цього завдання багато в чому залежить від характеру вільного міжособистісного спілкування молоді, її психологічної здатності до контактів у колективі.

Найбільш сприятливою для формування толерантності є колективна творча діяльність, що має суспільно значущу мету, під час якої молоді люди мають можливість показати особисте ставлення до однолітків. Для цього можна використовувати будь-які види навчальної і позакласної роботи, метою якої є формування моральних міжособистісних стосунків між людьми.

Учені мають різні погляди щодо того, який вік вважається найбільш оптимальним для виховання толерантного ставлення до іншої людини [1, с. 420–501]. Сьогодні виникає необхідність у вихованні культури толерантності з найперших днів навчання.

Для початкової школи ця проблема надзвичайно актуальна, адже на цьому життєвому етапі починає складатися взаємодія між групою дітей, які прийшли з різних мікросоціумів, з різним життєвим досвідом і з недостатнім рівнем сформованості комунікативної діяльності. Для плідного навчання в класі необхідно звести ці протиріччя в процесі взаємодії до спільного знаменника. Уважне ставлення один до одного, гармонізація стосунків у класі, виховання толерантності сприяють розвитку співпраці.

Виховання міжособистісної терпимості неможливо здійснити в умовах авторитарного стилю спілкування «учитель – учень». Тому педагог повинен опанувати певні демократичні механізми для організації навчального процесу і спілкування молоді між собою та з викладачем. Саме в початковій школі важливо навчити дитину, з одного боку, приймати іншу людину як значущу особистість, тобто сформувавши ціннісне ставлення до неї, а з іншого – критично ставитися до власних поглядів і переконань.

Особлива увага приділяється вихованню толерантності у підлітковому віці. Саме в цей період починає формуватися почуття культурної ідентифікації людини, а відповідно підвищується інтерес до питань культурної належності. У підлітковому віці закладаються основи подальшої соціальної поведінки особистості, зокрема: здатність до емпатії або конфліктності, позитивне або свідомо негативне ставлення до іншої людини.

Підлітків важливо готувати як політично і соціально поінформованих особистостей, формувати в них здатність знаходити компроміс у складних та суперечливих ситуаціях, справедливості у стосунках з людьми, здатність зрозуміти і стати на захист будь-якої людини, незалежно від її соціального статусу, національності, способу життя тощо, заохочувати молоду людину до свідомої участі у житті суспільства.

Надзвичайно велике значення має формування толерантності у студентському середовищі як одній з найбільш інтенсивних зон різноманітних контактів, зокрема міжособистісних. У великі міста приїжджає навчатися молодь з усіх регіонів України й інших держав. Саме у ВНЗ зустрічаються представники різноманітних етнічних груп, контактують різні системи світосприйняття і світорозуміння. У результаті таких контактів у багатьох студентів на все життя закріплюються стереотипи міжособистісного сприйняття і поведінки. Молодь 18–28 років – вікова група, яку пов'язують зі вступом людини в доросле громадянське життя. Психологічний простір особистості в цей період дослідники зазвичай характеризують як неоднорідний, нестабільний, якому властиве продовження процесу активної соціалізації. У молодості є потреба в інтеграції різних проявів свого «Я», потяг до «цілісності ідентифікацій». Людина визначається, хто вона і з ким вона, тому в соціалізації особистості важливою є її цілісна соціальна ідентифікація. Цілісність «Я» залишається гнучкою, тож у юнацькому віці людина потребує підтримки когось із близьких, а

отже, з'являється готовність будувати особливі стосунки з іншими людьми. Це час, коли визначаються справжні друзі і кохані. Основним новоутворенням, порівняно з попереднім підлітковим періодом, є прийняття відповідальності за свій соціальний вибір і соціальну роль.

Водночас особистість продовжує своє формування, соціалізація і фізіологічний розвиток відбуваються досить інтенсивно, що сприяє імпульсивності та нестійкості. Не випадково молодь дуже часто використовує екстремісти, терористи. У своїх проявах інтолерантності вона може становити найбільшу загрозу добробуту інших людей, тому що можливі не лише ворожість, образи, дискримінація, а й фізичне насилля і навіть знищення супротивника. Не випадково історія полікультурних суспільств має багатий негативний досвід порушення толерантності.

Отже, під час вивчення особливостей вікової групи від 18 до 28 років велику увагу дослідники приділяють спостереженням за перебігом таких процесів, як соціальна ідентифікація, соціальна відповідальність, діалог з опонентом. Студентські роки є вирішальними у формуванні, зміцненні і закріпленні самосвідомості людини. Водночас вони є кризовим перехідним періодом між етапами юності і дорослості, протягом якого в розвитку особистості відбуваються складні процеси становлення дорослої ідентифікації і формування нового світогляду.

У зв'язку з цим підвищується тривога за майбутнє нашої країни, за те, яким шляхом вона піде, оскільки від того, як будуть розвиватися процеси взаємодії на міжособистісному рівні, залежить взаємодія на державному та інших рівнях. На жаль, сьогодні в цьому напрямі проводиться не досить активна робота. Сучасна система освіти не гарантує формування позитивних толерантних установок. А негативне сприйняття, що сформувалося в студентському середовищі тієї або іншої групи, або усвідомлення винятковості певної групи становлять ще більшу небезпеку.

Як і суспільство в цілому, навчальний заклад повинен на власному прикладі підтверджувати ідеї цінності толерантності і втілювати їх у життя. У кожному навчальному колективі, академічній групі необхідно створити сприятливе середовище для формування толерантних установок.

Особливої актуальності проблема виховання толерантності набуває в студентських колективах, де навчаються представники різних національностей і віросповідань, різних соціальних прошарків, юнаки і дівчата з нерівними розумовими і фізичними можливостями тощо. І тому важливо спрямувати зусилля на недопущення проявів нерівності у їхніх правах і обов'язках. Відмінності за національно-етнічними, релігійними, моральними, фізичними ознаками, яким студенти надають оцінювального відтінку, а також специфіка побуту, традицій, звичаїв накладають певний відбиток на поведінку і стосунки молодих людей. Тож плануючи аудиторну або позакласну виховну роботу, необхідно шукати

можливості для спроби зближення інтересів представників різних національностей, соціальних прошарків, а отже – носіїв іншої культури.

За умов правильної організації колективна творча діяльність дає змогу зацікавити молодь спільною справою, зняти напругу в міжособистісних стосунках між окремими групами студентів, розкрити сильні і слабкі сторони, навчити знаходити компроміси у процесі колективного планування та вибору засобів реалізації наміченого. Колективний аналіз діяльності формує вміння давати доброзичливу оцінку, тактовно висловлювати думки про інших людей. Колективна творча діяльність, спілкування молоді сприяють формуванню толерантності лише в тому разі, коли під час спільних дій здобувається досвід гуманної, партнерської взаємодії з педагогом та однолітками, іншими старшими чи молодшими за віком людьми. Для досягнення цієї мети вчитель повинен регулювати стосунки між студентами, їхнє спілкування та спільну діяльність.

Перед педагогом постає важливе завдання – забезпечити психологічний захист кожного члена колективу, а також успішність його стосунків у мікрогрупі. Для цього необхідно дотримуватися таких рекомендацій:

- у процесі виховної роботи в групах необхідно враховувати психологічні особливості і міжособистісні стосунки студентів, їх сумісність, наявність у кожного власних поглядів, переконань, а також здатність і готовність відстоювати свої погляди, отримувати визнання серед товаришів;

- створити відповідні умови для самоствердження і самореалізації кожного члена студентського колективу, виявляти повагу, сприяти досягненню успіхів у діяльності;

- створювати спеціальні виховні ситуації, що дають змогу кожному студенту виявити свободу своїх переконань, повагу до поглядів інших людей, самостійно приймати рішення;

- не допускати прояву обмеження чи приниження однією людиною гідності іншої;

- з метою розвитку контактів і збагачення досвіду міжособистісного спілкування використовувати різні способи формування мікрогруп;

- сприяти розвитку в молодих людей таких якостей особистості, як самокритичність і об'єктивність, вдаючись до само- та взаємооцінки, формувати вміння коректно висловлювати свою думку про поведінку або вчинки інших людей;

- підсумовуючи спільну роботу, давати виважену оцінку міжособистісним стосункам молодих людей, забезпечувати відчуття комфорту для кожного в групових видах роботи, вказувати на велике значення особистого внеску кожного студента для досягнення спільних результатів.

Важливо, щоб педагог на особистому прикладі показував, як треба ставитися до поглядів, переконань інших людей, говорити і слухати інших, коректно обстоювати свою думку [2, с. 48–53].

Більшість провідних учених-педагогів, які досліджували проблему толерантності, дійшли спільного висновку, що надзвичайно велику роль у формуванні толерантних міжособистісних стосунків відіграють активні форми виховної роботи, участь молодих людей у психологічних тренінгових заняттях, спрямованих на розвиток комунікативних умінь. Наприклад, сьогодні надзвичайно популярним є тренінг толерантності «Жити в злагоді з собою та іншими», автором якого є доктор психологічних наук Галина Солдатова [14]. Цей тренінг може бути важливою складовою психолого-педагогічної програми виховання юнаків і дівчат у дусі толерантності і культури миру. Його можна використовувати як одну з форм позакласної виховної роботи з молоддю.

Виховання в дусі толерантності не обмежується засвоєнням таких понять, як «толерантність» і «толерантна особистість». У програмі тренінгових занять завдяки формуванню таких основних складових толерантності, як емпатія, довіра, увага, співчуття, співпереживання, розкрито сутність «іншості», тобто відмінності від інших, і порушено проблему про «межі» толерантності. Важливою метою тренінгу є формування у молоді людини вміння активно і коректно відстоювати свої права й інших людей; заперечувати та засуджувати будь-які форми дискримінації.

Отже, виховання сучасної молоді в дусі толерантності спрямоване на протидію впливу, що викликає почуття страху і відчуження щодо інших людей. Воно має сприяти формуванню в молодих людей навичок незалежного мислення, критичного обґрунтування і суджень, заснованих на морально-гуманістичних цінностях.

Література

1. *Абрамова Г.С.* Возрастная психология / Г.С. Абрамова. – Екатеринбург: Деловая книга, 1999. – 506 с.
2. *Байбородова Л.В.* Воспитание толерантности в процессе организации деятельности и общения школьников / Л.В. Байбородова // Ярославский педагогический вестник. – 2003. – №1. – С. 48–53.
3. *Бондырева С.К.* Социально-психологические основания развития единого образовательного пространства СНГ / С.К. Бондырева. – М., 1998. – 187 с.
4. *Валитова Р.Р.* Толерантность как этическая проблема. Дисс. канд. философ. наук: 13.00.01 / Р.Р. Валитова. – М., 1997. – 160 с.
5. *В'яткін Б.О., Хотинець В.Ю.* Етнічна самосвідомість як фактор розвитку індивідуальності / Б.О. В'яткін, В.Ю. Хотинець // Психологічний журнал. – 1996. – Т. 17. – №5. – С. 69–75.
6. *Гершунский Б.С.* Толерантность в системе образования [Електронний ресурс] / Б.С. Гершунский, 2002. – Режим доступу: <http://www.oim.ru/2000-2001>.
7. *Грива О.А.* Соціально-педагогічні основи формування толерантності у дітей і молоді в умовах полікультурного середовища: [монографія] / О.А. Грива. – К: ПАРАПАН, 2005. – 228 с.
8. *Декларация* принципов толерантности. Утверждена резолюцией 5.61 Генеральной конференции ЮНЕСКО

от 16 ноября 1995 года / Век толерантности: Научно-публицистический вестник. – М.: МГУ, 2006.

9. **Дробичева Л.М.** Социальные проблемы межнациональных отношений в постсоветской России / Л.М. Дробичева. – М., 2003. – 218 с.
10. **Духновский С.В.** Субъективная оценка межличностных отношений [руководство по применению] / С.В. Духновский. – СПб.: Речь, 2006. – 54 с.
11. **Новая** философская энциклопедия / Ин-т философии РАН / науч. ред. М.С. Ковалёва / тт. 1–4. – Москва, 2000–2001.
12. **Риэрдон Б.Э.** Толерантность – дорога к миру [Программа «Гражданское общество»] / Б.Э. Риэрдон. – М.: Бонфи, 2001. – 304 с.
13. **Романенко Л.М.** Лики российской толерантности. Размышления участницы симпозиума / Л.М. Романенко. – М.: Полис, 2002. – №6. – С. 23–27.
14. **Солдатова Г.У.** Жить в мире с собой и другими: Тренинг для подростков / Г.У. Солдатова, Л.А. Шайгерова, О.Д. Шарова. – М.: Генезис, 2000. – 112 с.
15. **Тишков В.А.** Толерантность и согласие в трансформирующихся обществах [доклад на Международной научной конференции ЮНЕСКО «Толерантность и согласие»] / В.А. Тишков // Очерки теории и этничности в России. – М.: Русский мир, 1997. – С. 256–274.
16. **Уэйн К.** Образование и толерантность / К.Уэйн // Высшее образование в Европе. – Т. XXI. – 1997. – №2. – С. 14–28.
17. **Философская** энциклопедия / гл. ред. акад. Ф.В. Константинов / тт. 1–5. – М.: Советская энциклопедия, 1960–1970.

Анонсації

Оксана СТОЛЯРЕНКО

Проблема формування толерантних міжособистісних стосунків у молодіжному середовищі

У статті досліджується проблема виховання сучасної молоді в дусі толерантності. Аналізується поняття толерантності, виводиться його дефініція, визначаються основні типи та рівні прояву толерантності. Розкривається зміст діяльності педагога, який працює в напрямі формування толерантних міжособистісних стосунків.

Ключові слова: толерантність, толерантна особистість, міжособистісні стосунки, морально-гуманістичні цінності.

Оксана СТОЛЯРЕНКО

Проблема формирования толерантных межличностных отношений в молодёжной среде

В статье исследуется проблема воспитания современной молодёжи в духе толерантности. Анализируется понятие толерантности, выводится его дефиниция, определяются основные типы и уровни проявления толерантности. Раскрывается содержание деятельности педагога, который работает в направлении формирования толерантных межличностных отношений.

Ключевые слова: толерантность, толерантная личность, межличностные отношения, морально-гуманистические ценности.

Oksana STOLYARENKO

The issues of teaching interpersonal tolerance to modern youth

The article covers the problem of teaching tolerance to young people in contemporary society. It deals with the notion of tolerance: its definition, main types and levels of development. The tasks and activities of a teacher working in this direction are discussed and analyzed.

Keywords: tolerance, tolerant personality, interpersonal relationships, moral-humanistic values.

Моделювання ціннісно-сміслової картини світу молодшого школяра: пошук підходів

Андрій ЗАДОРЖНИЙ,

аспірант Криворізького державного педагогічного університету

Одним із найважливіших завдань сучасної педагогічної науки і практики є впровадження науково обґрунтованих положень моделювання дидактичних засобів розвитку особистості, яка б повноцінно могла застосовувати навчальний матеріал для наукового розуміння й пізнання навколишнього світу.

Проте, як доводить результат теоретичного аналізу та узагальнення педагогічної діяльності сучасного вчителя початкових класів, проблема визначення структурних компонентів ціннісно-сміслової картини світу молодшого школяра в

процесі навчання є недостатньо вивченою з урахуванням сучасних соціально-культурологічних змін у життєдіяльності дітей і потребує цілеспрямованого теоретико-методологічного дослідження. Тому метою статті є визначення основних методологічних підходів, на основі яких здійснюється моделювання структурних компонентів ціннісно-сміслової картини світу молодшого школяра в процесі навчання.

Методологічний підхід дає змогу: 1) пояснити генезис ціннісно-сміслової картини світу молодшого школяра; 2) визначити вікові можливості засвоювати та оперувати цінностями як вираженням уявлення про навколишній світ; 3) виявити методи «вимірювання» структурних компонентів